

SPLITSKA KINEMATOGRAFIJA - OD ZLATNOG DOBA DO SIVILA

IVAN MARTINAC

UGLEDNI SPLITSKI FILMSKI DJELATNIK TE KNJIŽEVNIK, PONUKAN TEKSTOM U PROŠLOME STILU O PROPADANJU FILMSKE GRADE U SPLITU, ODLUCIO JE SVOJIM KRATKIM PRIKAZOM KINEMATOGRAFIJE U GRADU POD MARJANOM UKAZATI NA KATASTROFALNO DANASNJE STANJE ZBOG KOJEGA JE SPLIT, STO SE FILMSKIH ZAPISA TIČE, SVE VIŠE GRAD U SIVOM, KAKO GLASI NASLOV JEDNOGA MARTINCEVA FILMA

Kratki film o raspadanju

IVAN MARTINAC I ANDRIJA PIVČEVIĆ NA SNIMANJU FILMA 'MOST' (1977.)

Piše
Ivan MARTINAC

Kinematografija ukratko znači — snimanje i reproduciranje filmova, što podrazumijeva proizvodnju i prikazivačku djelatnost. Sve ostalo (filmsko obrazovanje, tiskanje stručnih ili popularnih knjiga i časopisa, filmske manifestacije, te najposlije čuvanje i proučavanje) pripada tzv. komplementarnim filmskim djelatnostima, što nije, osim u jednom slučaju, predmet ovog prikaza.

Josip Karaman

Početak splitske kinematografije (i snimanja i prikazivanja) vrlo je jednostavan jer ista osoba, dođuše obrnutim redom, »pokriva« obje djelatnosti. To je Josip (Bepo) Karaman, rođen u Splitu 18. 9. 1864., umro u Berlinu (a ne u Beču, kako svi navode) 10. 8. 1921.

S projektorom Pathé frères, što mu ga je nakon ljetnoga gostovanja prodao Puljanin Antonije Volić, prepustivši mu i operatera

Viktora Wolfa, Karaman, pred Božić 1907. otvara stalni kinematograf ELEKTRO BIOSKOP, na istom mjestu gdje je danas kino KARAMAN.

Uz ovo, valja dodati da se svega, do najsitnijih detalja, još uvijek sjeća njegova kćerka Vjera Karaman—Sokolić, koja je kao petogodišnja djevojčica na glasoviru pratila prve projekcije nijemih filmova.

Što se tiče snimanja, Karaman je do nedavno slovio kao nedvojbeno prvi u Hrvata, no u posljednje vrijeme neki »stručnjaci« iz panonske Hrvatske uzajamno spominju i Osječanina Josipa Hallu. Uglavnom, za Karamana se zna da je 1910. nabavio kameru i da je 21. kolovoza na Kraljevoj njivi (starom Hajdukovu igralištu) snimio SOKOLSKI SLET U SPLITU, te da su sačuvana 43 metra (oko 90 sekundi) tog vrijednog dokumenta, razvijenog i kopiranog u Budimpešti.

Prikazivačka djelatnost

Već 1909. Split dobiva i drugo kino — EDISON, što je bilo dovoljno glede broja stanovnika, a uoči Drugoga svjetskog rata imao je četiri kina, koliko ima i danas.

Slavica film i Marjan film bili su vrlo stabilan i umjetnički značajan dio hrvatske kinematografije • 15 godina od 1974. do 1989. zlatno je doba splitskoga profesionalnog filma te jednostavno ne mogu shvatiti da pročelnik za kulturu Gradskog poglavarstva Rade Perković izjavljuje kako Marjan film nikada nije ni postojao • Ni nakon četrdeset godina bavljenja filmom ne znam postoji li zajednička nit u svemu što se u splitskoj kinematografiji događalo ili je sve puka improvizacija i splet okolnosti: filmski autori učinili su mnogo, Split malo, a zašto je tako - valja pitati splitske gradonačelnike, možda oni nešto znaju

Medutim, ako se prisjetimo da je 1956. bilo sedam stalnih kinodvorana: CENTRAL (staro kino), TESLA, MARJAN, BALKAN (danas KARAMAN), SPLIT (u Domu brodogradilišta), JADRAN (u zgradi bivšeg hotela Ambasador), STARI GRAD (iza Vestibula), te u ljetnim mjesecima — kino BAČVICE, nije teško zaključiti da je današnja situacija katastrofalna i da se ne može opravdati ni goropadnošću smrtne neprijateljice filma — Televizije. U civiliziranim državama pronašli su, naime, lijek u poboljšanju tehničke kvalitete i udobnosti filmskih projekcija, ali u Splitu na

tome nitko ne radi ništa.

Kino poduzeće, koje se u početku baš tako zvalo — KINO PODUZEĆE, pa KINO, pa EKTRAN, privatizirano je 18. 5. 1994. Većinskim vlasnikom postao je Milan Novak, poslovni čovjek iz Južnoafričke Republike, koji je svojedobno (1969.) režirao nekoliko amaterskih filmova u kinoklubu SPLIT. Za sada, ničim nije pokazao ni ljubav prema filmskoj umjetnosti, ni profesionalnu sklonost prema filmu, kao sofisticiranom businessu.

Split ima jedno polupristojno kino (CENTRAL), a ostala (KARAMAN, TESLA, MARJAN) tavnore kao u naj-

crnjoj palanci. ART-kino (u nekadašnjem Muzeju revolucije) radi od festivala do festivala, kino ZLATNA VRATA (u Narodnom sveučilištu) manje-više četvrtkom, a kino POLJUD (u Domu Hrvatske vojske) kako kad, tj. katkad. Uistinu loše, što ne znači da ne može biti i gore.

Proizvodna djelatnost

U Karamanovo doba, nitko osim njega nije snimao na profesionalnoj 35 mm vrpici, jer je bila preskupa i neupotrebljiva bez još skupljih projektora, a tzv.

amaterski formati izmišljeni su tek 1922. (9,5 mm vrpca, u Europi) i 1923. (16 mm vrpca, u Americi).

Ovom prilikom neću se osvrnuti na amatersku djelatnost između dva svjetska rata, a ni na onu poslije Drugog rata. Reći ću samo, poglavito stoga što je tu instituciju nemoguće zaobići, da je kinoklub SPLIT (amaterska proizvodna kuća) osnovan 27. 3. 1952. i da je u njemu (od 1960. do 1970.) stasala briljantna generacija filmskih autora, koja svoje profesionalno stvaralaštvo nije, na žalost, započela u Splitu.

Kada je 1966. pokrenut Republički fond za unapređivanje kulturnih djelatnosti, stvoren je i novi model filmske proizvodnje preko republičkih (godišnjih ili polugodišnjih) natječaja. Iz Splita, već prve godine, »prolaze« Ranko Kurasar s filmom KARANFIL i Lordan Zafranović s filmom LJUDI (U PROLAZU) II. Iz meni nepoznatih razloga oni su radije sudjelovali, skupa s Krunom Hajdlerom, u osnivanju Filmskog autorskog studija (FAS-a) u Zagrebu nego da svoje profesionalne filmove realiziraju u Splitu. Da budem iskren, budući da je FAS već postojao i ja sam

nastavak na 20. str.

za nj režirao tri filma: FOKUS (1967.), UBRZANJE (1968.) i ŽIVOT SE NASTAVLJA (1970.), a Zafranović je i svoj prvi dugometražni film NEDJELJA snimio preko FAS-a, iako su lokacije bile splitske i marjanske.

I tako, dok su Splitskani radili za FAS, ZAGREB FILM i ADRIA FILM iz Zagreba, u Split dolazi iskusni filmski djelatnik, veteran iz

no ističe STRADANJE IVANE ORLEANSKE, maštovita »rekonstrukcija« Dreyerova remek-djela, s 1140 fotografija.

Tih 15 godina (od 1974. do 1989.) zlatno je doba splitskog profesionalnog filma i filmske misli, te jednostavno ne mogu shvatiti da pročelnik za kulturu Gradskog poglavarstva Rade Perković izjavljuje da

Splitsko kinopoduzeće, koje se u početku baš tako zvalo - Kino poduzeće, pa Kino, pa Ekran, privatizirano je 1994., a većinskim vlasnikom postao je Milan Novak, poslovni čovjek iz Južnoafričke Republike koji za sada ničim nije pokazao ni ljubav prema filmskoj umjetnosti, ni profesionalnu sklonost prema filmu, kao sofisticiranome businessu

nac, Verzotti, producent Dalmacija film & video), a druge - ZAŠTO (Stipe Božić, Crvelin, producent Mediteran film). Bilo kako bilo, znalo se tko odobrava i kome.

Zbrka bez javnosti

Međutim od 1993. do danas, glede filma na državnoj razini, vlada neshvatljiva zbrka, bez dovoljno javnosti, a čini se, i legalnosti, o čemu je teško i nezahvalno govoriti, pogotovo iz južne Hrvatske. Vratimo se Splitu. Da bi ovaj prikaz bio (koliko je moguće) potpun, spomenut ću i FRZ HAJDUK što je osnovan (ni glavni sudionici ne pamte kada) radi snimanja dokumentarnog filma o Hajduku, a ugasio se mirno i tiho, ne obavivši zadatak. Bilo je to političko razdoblje Filmskih radnih zajednica, koje su najčešće »plesale samo jedno ljeto«.

CPL je potpuno drukčiji slučaj. CPL (Centar za propagandu LAVČEVIĆA) osnovan je pri uglednom građevnom poduzeću, u prosincu 1967. i vrlo je dobro radio 25 godina, a izdržao je skoro trideset. Napokon se utrnulo (tko zna zbog čega, tj. koga) ostavivši iza sebe brojna dizajnerska dostignuća i šest namjenskih filmova na 16 mm vrpci, među kojima je i sjajan dokumentarac OBNOVA ZGRADE HNK-a u SPLITU (1979.). Uvijek sam se čudio kako je moguće da u jednoj mediteranskom gradu, gdje svatko sve zna, ljudi iz kazališta ne znaju da taj film postoji.

Naravno, ne mogu (i neću) preskočiti DOKUMENT

OBLUTAK, kažu, s vremena na vrijeme nešto zabilježi, zavisno od dobre volje Države, Županije i Grada.

SALONA FILM čeka manje-više spokojno (jer je SALONA, zapravo, Andrija Pivčević) da se nešto, u budućnost, dogodi.

DALMACIJA FILM & VIDEO više je video nego film, a ja osobno nisam video ni ta videa.

MEDITERAN FILM mogao bi (štoviše - morao) normalno poslovati da Grad još uvijek nije u dubokom filmskom snu, ili moralnom potonuću.

Najposlije, MARJAN FILM, nekada velika producerska kuća (s jedanaest dugometražnih i stotinjak kratkometražnih filmova) čeka stečajni postupak koji se, krivnjom Upravnog odbora, neprestano odgoda.

I tada (tj. sada) u srcu svega, odjednom, Netko odlučuje da Split, bez ikakvih filmskih priprema, dobije, nakon dva desetljeća, novi film o sebi. Deux ex machina!! Filmski bog iz stroja, ili ajmoreć - Čudo se spušta s neba, te Ured projekta 1700 uplaćuje preko 100.000 kuna (što je velik, više nego dvostruki novac) nepoznatoj proizvodnoj kući AVS BROADCAST (!?) da elektronskim zapisom, a ne na filmskoj vrpci, realizira nešto što će se zvati - I PALAČA RODI GRAD, i što bi, u sljedećih deset godina, trebalo biti - splitska vizualna iskaznica.

Naravno, to nije moguće, poglavito stoga jer je izabran krivi medij koji nije naučio trajati, koji po svojoj naravi ne može trajati.

MARINA NEMET U FILMU "KUĆA NA PIJESKU" (1984./85.)

Topuskog Ivan (Šime) Šimatović i tu osniva DALMACIJA FILM (1968.).

Producerski gledano situacija je apsurdna. U pet godina postojanja DALMACIJA FILMA dovršena su dva projekta, jedan kratkometražni - DUGI SUMRACI (redatelj Šime Šimatović, snimatelj Antun Markić, 1969.) i jedan dugometražni - BABLJE LJETO (redatelj i snimatelj Nikola Tanhofer, 1970.). U tom istom razdoblju, ljudi školovani u kinoklubu SPLIT potpisali su 12 kratkometražnih i dva dugometražna filma za zagrebačke producerske kuće.

U listopadu 1971., da bi se preokrenulo takvo stanje, osnovan je pri kinoklubu STUDIO 35, ali nije bilo većih rezultata.

DALMACIJA FILM likvidirana je 1973., a splitski sineasti nagovaraju Općinski fond za kulturu da otkupi filmsku tehniku za neko buduće poduzeće. Privremeno je registrirana Filmska radna zajednica pri Nakladnom zavodu MARKO MARULIĆ (za koju sam dovršio USKA VRATA), a zatim je 28. 6. 1974. osnovana SLAVICA FILM. Početkom 1980. promijenila je ime u MARJAN FILM, koji nastavlja uredno poslovati do kraja 1989.

U međuvremenu zagrebački FAS bankrotira (1977.) pa SLAVICA vrlo jeftino otkupljuje sve filmove splitskih autora (desetak kratkometražnih i Zafranovićevu NEDJELJU).

SLAVICA FILM i MARJAN FILM bili su vrlo stabilan i umjetnički značajan dio hrvatske kinematografije, a povrh toga, u veljači 1977. pokrenuta je i prva hrvatska filmska biblioteka, koju su mnogi već stigli zaboraviti. Zvala se ELIPSE i do 1984. tiskala je pet knjiga, među kojima se poseb-

MARJAN FILM nikada nije ni postojao!!!

Kamenčić smutnje

Ipak, baš u to zlatno vrijeme bačen je kamenčić smutnje. Antun Vrdoljak prekida realizaciju POVRATKA preko SLAVICA FILMA i dovršava ga u izvršnoj producenturi FRZ DALMACIJE (1979.) osnovane, po riječima Zvonka Bakovića, zbog i radi POVRATKA, što je posve nerazumljivo kada se zna da je prvi producent bio u dobroj formi, a to je i dokazao sljedećim dugometražnim filmovima: NEMIR (Imamović, 82.), UJED ANDELA (Zafranović, 84.), LJUBAVNA PISMA S PREDUMIŠLJAJEM (Berković, 85.), KUĆA NA PIJESKU (Martinac, 85.) KRALJEVA ZAVRŠNICA (Tomić, 87.), MARJUČA ILI SMRT (Kljaković, 87.), ČOVJEK KOJI JE VOLIO SPROVODE (Tadić, 89.), DIPLOMA ZA SMRT (Tomić, 89.) i ORAO (Tadić, 89.)

FRZ DALMACIJA također nastavlja s proizvodnjom, ali isključivo za Vrdoljaka. Dovođeni su KIKLOP (82.) i OD PETKA DO PETKA (85.), a započet je uistinu megalomanski projekt MORNARICA U NOB-u, čiji je sastavni dio trebao biti i film SESNAEST NAORUŽANIH BRODOVA, rezerviran za Vrdoljaka. Projekt je šepao, šepao, a kada se 1990. FRZ DALMACIJA ugasila, njezine je tečevine (tri filma!) preuzela SALONA FILM (Zvonko Baković, Andrija Pivčević, Boris Poljak).

Te prijelomne 1990. (neki kažu početkom 1991.) i MARJAN FILM dogovorno se rastavlja na tri dijela: MARJAN FILM (Goran Mudrić), MEDITERAN FILM (Martin Crvelin, Joško Blajić) i DALMACIJA FILM & VIDEO (Boris Ga-

KADAR IZ MARTINČEVA FILMA "UBRZANJE" (1968.)

bela). Ovaj posljednji se odmah privatizira otkupivši od MARJAN FILMA nešto tehnike. MARJAN FILMU (koliko je meni poznato) ostaju filmovi, a MEDITERAN FILM postaje vlasnikom filmskog arhiva, što ga je Split financirao dvadesetak godina i što svakom pametnom vrijedi više od zlata.

Dakle, u 1991. smo. Na razini se države počelo dobro. Hrvatska je 1991. i 1992.

raspisala javne natječaje po ranije uhodanoj shemi, a to znači - u okviru Ministarstva kulture, republičkog Fonda i natječajnih komisija. S čelnim ljudima - ministar Vlatko Pavletić, direktor Fonda - Božo Biškupić, predsjednik ocjenivačke komisije - Krsto Papić, shema je funkcionirala na najbolji način. Splitskim autorima odobrena su dva filma, prve godine - GRAD U SIVOM (Marti-

FILM OBLUTAK, što ga je Zvonko Baković (s njim bi doista trebalo razgovarati o filmskoj proizvodnji u Splitu) osnovao 1991. s načelno-dokumentarističkim nakanama, a sudbina je odlučila da ti dokumenti budu - ratišta i zgarišta.

Trenutačno stanje

Pozdravio sam osnivaње OBLUTKA podržavši ga u svemu, jer je jedini slao - tamo gdje se pucalo - filmske snimatelje s filmskim, a ne videokamera-ma. Žalim, ipak, što ljudima na »terenu« nije pridružen i redatelj-montažer (po uzoru na američki projekt Zašto se borimo), jer bi u tom slučaju konačni proizvod već bio pred nama.

Da zaključim. Trenutačno je stanje ovakvo:

Uvijek sam se čudio kako je moguće da u jednome mediteranskom gradu, gdje svatko sve zna, ljudi iz kazališta pojma nemaju da postoji film - sjajan dokumentarac snimljen 1979. - "Obnova zgrade HNK u Splitu"

Logika poniranja

Kada bi mene nakon ovog kratkog prikaza čitatelj upitao: Postoji li zajednički višekratnik svega što se u Splitu, u kinematografiji, događalo i događa, postoji li bilo kakva prikazi-vačko-proizvođačka »nit« (pomoću koje se izlazi iz »labirinta«) ili je sve puka improvizacija, splet sretno-nesretnih okolnosti, ne postoji li, ne daj Bože, osebujno-splitska logika »raskopavanja«, »poniranja«, »nizbrdice«, odgovorio bih:

Ni nakon četrdeset godina bavljenja filmom, ne znam! Filmski autori (osobito oni inicirani u Splitu) učinili su mnogo, Split malo, a zašto je tako - valja pitati splitske gradonačelnike. Možda oni nešto znaju.